

Постельга Н.Є.

здобувач кафедри теорії та історії
мистецтва, Харківська державна академія
дизайну і мистецтв

РОЛЬ ПОРТРЕТНИХ НАЧЕРКІВ ПРИ СТВОРЕННІ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧИХ РОБІТ С. БЕСЕДИНА, О.ДОВЖЕНКА, А.ПЕТРИЦЬКОГО ТА З.ТОЛКАЧЕВА)

Анотація. В статті висвітлюється проблема створення художнього образу портретних начерків на прикладі робіт С.Беседина, О.Довженка, А.Петрицького та З.Толкачева

Ключові слова: підготовчий рисунок, портретний начерк, портрет-ілюстрація, художній образ, пластичні пошуки.

Аннотация. Постельга Н.Е. Роль портретных набросков при создании художественного образа (на примере творческих работ С. Беседина, О.Довженка, А.Петрицкого и З.Толкачева). В статье рассматривается проблема создания художественного образа портретных набросков на примере работ С.Беседина, О.Довженко, А.Петрицкого и З.Толкачева.

Ключевые слова: подготовительный рисунок, портретный набросок, портрет-иллюстрация, художественный образ, пластичные поиски

Annotation. Postel'ga N.E. Role of portrait sketches at creation of image (on the example of creative works P. Besedin, O.Dovzhenko, A.Petrickiy and Z.Tolkachev). In the article the problem of creation of image of portrait sketches lights up on the example of works of S. Besedina, O.Dovzhenko, A.Petrickigo and Z.Tolkacheva

Keywords: preparatory risunok, portrait sketch, portrait-illustration, image, plastic searches.

Постановка проблеми. Інтенсивна еволюція художніх пошуків у мистецтві початку ХХ сторіччя суттєво позначилася на розвитку портретного жанру. Важливість рисунка як самостійного виду образотворчого мистецтва і як початкової стадії в живопису беззаперечна. Значне місце в творчій «кухні» кожного портретиста посідали численні начерки, в яких найповніше розкривалося професійне володіння рисунком як засобом моделювання форми.

Стан дослідженості. В творчому доробку кожного художника налічується велика кількість начерків, етюдів, оскільки саме вони є важливою ланкою між задумом образу та остаточним втіленням його на папері. В процесі вивчення творчості митців дослідники так чи інакше торкаються їхньої графічної спадщини. Більшість наукових праць були присвячені методиці навчання рисунку.

Результати дослідження. Рисунок складає одну із важливих та широко розвинених галузей образотворчого мистецтва зі своєю багатовіковою історією та великими традиціями. На думку теоретика мистецтва Олексія Сидорова рисунок визначається як «вільна гра ліній, як стенограма становлення образу»[5]. Олівець художника «не повинен зупинятися»; постійне спостереження за натурою, захоплення «фізіогномікою» є вкрай важливим для майстра портретного жанру. Портрети створюються за різних обставин, а отже мають і різне призначення. Чисельні види рисунку такі як начерки, ескізи, етюди, з одного боку є чернеткою при роботі над портретом, з іншого – мають значну художню, а в багатьох випадках історичну цінність. Головне призначення начерку – кратка фіксація окремих спостережень або задумів художника [6].

Відомий мистецтвознавець Борис Віппер вважав начерк «своєрідним художнім афоризмом», який демонструє «індивідуальний почерк художника» [3]. Багату і дорогоцінну спадщину у вигляді численних портретів своїх сучасників – таких талановитих літераторів як Павло Тичина, Валеріан Поліщук, Іван Дніпровський, Володимир Сосюра, Майк Йогансен – «людей, які концентрували в собі духовну енергію і творчі дерзання української радянської культури 20-х років», залишив Олександр Довженко [2].

Олександр Петрович Довженко увійшов в європейську культуру не тільки як славетний письменник та кінематографіст. Перші кроки на ниві мистецтва О. Довженко зробив як талановитий художник-ілюстратор літературних альманахів «Плуг», «Гарт», газет «Вісті», «Селянська правда» та інших провідних літературно-мистецьких виданнях того часу. Також чималу увагу мистець приділяє критичним виступам з питань образотворчого мистецтва.

Відомі українські поети, прозаїки – В. Елан-Блакитний, В. Сосюра, П. Тичина, В. Поліщук, І. Дніпровський, М. Йогансен, М. Хвильвий та інші друкували свої твори в чисельних періодичних виданнях. Публікації супроводжувалися портретами творчої інтелігенції роботи О.Довженка за підписом – «художник Сашко». Проблемам портретного жанру Довженко приділяв особливу увагу, закликаючи своїх

Надійшла до редакції 26.11.2012

колег художників «глибше пізнавати сучасників, їхній внутрішній світ, красу — моральну і фізичну, звертати увагу на живописні достоїнства, пластичну виразність образу» [2, с. 111].

В графічному портреті Павла Тичини перед нами постає привабливий піднесений образ. Обличчя Тичини, художник подає на тлі архітектури сучасності, як символу майбутнього та повалених церковних дзвіниць — відлуння минулих часів. Портрети Валеріана Поліщука, Володимира Сосюри та Івана Дніпровського також відзначається гостротою психологічного трактування. Художник показує їх у роздумах, в момент внутрішнього заглиблення. Надзвичайне за своєю силою враження справляє графічний автопортрет Олександра Довженка (1925), де він зобразив себе у кубістичному стилі, так що в обличчі постає прорисованим тільки одне око. Монографія І. Золотоверхової й Г. Коновалова «Довженко – художник» позначена цю роботу як незакінчений автопортрет, хоча це вочевидь прояви кубізму [2]. За допомогою чіткого, лаконічного лінійного рисунка, різноманітності художніх засобів, автор створює емоціональні, сповнені внутрішньої сили життєві образи. Художня майстерність автора, на думку Довженка, має бути цілковито підпорядкована розкриттю внутрішніх якостей людини.

Цікавість і любов до людини органічно вплинули на творчість відомого майстра портрету першої третини ХХ ст. Анатолія Петрицького. 1920 – 1930 –ті роки були часом розквіту художнього таланту А.Петрицького. Творчі зв'язки та дружба з кращими представниками творчої інтелігенції, а саме О.Довженком, Л. Курбасом, П.Тичиною, В. Сосюрою, І.Микитенком, Ю. Яновським та багатьма іншими, надихнули художника на створення великої портретної галереї діячів культури, яка стала визначним явищем українського мистецтва, і до нині викликає зацікавленість мистецтвознавців. Віртуозний рисувальник, за словами Івана Врони «невтомний шукач нового», Невгамовний експериментатор А.Петрицький створює глибоко проникливі портретні образи: актора Євгена Коханенка (1925), художників П.Митурича (1924) і Михайла Шаронова (1930-ті рр.). Ці роботи є яскравим прикладом модифікації жанру [9]. Оплічені зображення Є.Коханенка несе у собі явні прояви кубізму — деформація форми, використання при цьому різних модулів «працюють» на створення особливо ритмічної композиції. Виникає враження, що перед нами не рисунок, а закінчений офорт чи літографія. Деформація пропорцій також присутня і в портреті П.Митурича, але за рахунок ледь вловимих світлотіньових переходів, образ набуває деяких живописних рис. В портреті Михайла Шаронова у вигляді начерку, Петрицький відтворює конкретну жанрову сцену – художник, зображений саме під час натурних замальовок. Енергійним штрихом він виразно моделює характерну форму обличчя. Пластичні пошуки Петрицького в модифікаціях портретного образу зберігають внутрішній стрижень творчої особистості.

Автором іншої низки графічних портретів є талановитий майстер портретного жанру Сергій

Бесєдін. Зі спогадів багатьох людей, які особисто знали і працювали поруч із художником, відомо, що він залюбки створював портрети своїх колег по цеху звичайним олівцем на численних тогочасних зборах. За багато років поряд зі значним живописним доробком майстра накопичилося чимало графічних портретів. Через кілька років після того як пішов з життя Сергій Фотійович, завдяки зусиллям його сина, світ побачив буклет під назвою «Портретні начерки сучасників» [1]. Погрудні портрети театрального художника О.Хвостенко-Хвостова, мистецтвознавця Августа, архітектора К. Жукова, художників І.Шульги, В.Касіяна з цієї серії також виконані в техніці штрихованого рисунка. За допомогою тональних співвідношень, енергійності штриха і вдалої скомпонованості автор створює надзвичайно життєві образи.

На IV пленумі Спілки радянських художників України, голова Спілки художник Олександр Пашенко зазначив що «зображення людини – портрет – займає чільне місце в творчості художників. І для них першочерговим завданням має стати створення галереї портретів видатних людей нашої батьківщини» [4, с. 6].

Відомий український графік і живописець, Зіновій Толкачов, спостерігаючи за своїми колегами під час засідання цього пленуму, створив низку портретних замальовок, які були видрукувані у 13-му номері журналу «Образотворче мистецтво» за 1941 рік [4].

Вправний олівець художника «схопив» і зафіксував обличчя Григорія Світлицького, Карпа Трохименка, Сергія Бесєдіна, Олександра Фільберта, Федіра Кричевського, Михайла Шаронова, Сергія Ткаченка та Галину Петрашевич. За своїми характеристиками такі портретні зображення називають «щоденниковими», тобто такі, що зазвичай трапляються на полях щоденника, або рукопису. Це і не дивно, адже З.Толкачов мав великий досвід ілюстратора. Портрети Г.Світлицького, К.Трохименка, С.Ткаченка, О.Фільберта та М.Шаронова художник зображує у вигляді погруддя де можна побачити характерні позу, нахил голови і навіть аксесуари. Приміром, бачемо незмінний шарф, пов'язаний у вигляді банта у – Г.Світлицького. Г.Петрашевич підпирає щоку долонню — жест у портреті, призначений створювати або доповнювати певний художній образ. Портретні начерки С.Бесєдіна, Ф.Кричевського обмежуються самим тільки абрисом голови. Виконані З.Толкачовим портретні начерки не вирізняються особливою різноманітністю, за допомогою м'якого штрихованого рисунка митець досягає головного – подібності з оригіналом.

Портретні образи Зіновія Толкачова, Сергія Бесєдіна, Олександра Довженка і Анатолія Петрицького за жанрово-функціональними ознаками класифікуються як начерк або портрет-ілюстрація. В їх основі лежить короткочасний рисунок, в якому художник миттєво передає характерні портретні риси моделі. Зберігається головна функція портрету – зовнішня схожість з моделлю. Добір певних художньо-виражальних засобів при створенні портретного обра-

зу, перш за все, відбивав особисте ставлення митця до моделі. За словами Олександра Шиля «для першої третини ХХ століття був притаманний пошук труднощів в подоланні традиційних зображальних засобів» [9, с. 139]. Так, наприклад, авангардні пошуки Анатолія Петрицького і Олександра Довженка в славетні 20 – 30-ті роки минулого століття яскраво проявилися в портретних образах українських діячів культури і мистецтва.

Підсумовуючи усе вищесказане, можемо впевнено зазначити, що портретний начерк, портрет-ілюстрація, «щоденникові» зображення посідали вагомe місце в творчості художників, тому що передбачали досконале вивчення автором моделі, точної передачі її характерних рис, жестів, психологічного стану. Головна мета таких рисунків – створення художнього образу. Вони одночасно мають художню та історичну цінність, оскільки дають можливість не тільки прослідкувати певні зміни в стилістиці автора, а й зберегти для нащадків портрети знакових для історії держави особистостей.

Література:

1. Беседін Сергій Фотіович. «Портретні начерки сучасників». Альбом / авт.-упор. Константинов С.Ф. – Харків, 2001
2. Золотоверхова І., Коновалов Г. Довженко-художник. – К.: Мистецтво, 1968. – 183 с., іл.
3. Виппер Б.Р. Введение в историческое изучение искусства. – М.: Издательство В.Шевчук, 2008. – 2008 с.
4. Пашенко О. Відповідальний іпит перед народом // Образотворче мистецтво. – 1941. – № 13. – С. 4 – 10
5. Перепада В. Рисунок. Проблеми творчості в навчальному процесі. – Львів: Палітра друку, 2003. – 288 с., іл.
6. Радлов Н. Современная русская графика и рисунок // Аполлон. – № 7. – 1913. – С. 5 – 19
7. Сидоров А.А.. Рисунки старых мастеров. – М.: Изд. АН СССР, 1956. – 527 с.
8. Словник художників України. – К.: УРЕ, 1973. – 272 с., іл.
9. Шило О.В. К семиотике портрета: структура и функции «маски в художественной коммуникации // Вісник ХДАДМ № 3. – 2007. – С. 137 – 141